

ELF Working Paper: # 14

www.elf.unige.ch

**Lingva justeco: kiel taksi ĝin?
La ekzemplo de Eŭropa Unio**

(Linguistic Justice: How to evaluate it? The example of the European Union)

Michele Gazzola,¹

Humboldt-Universität zu Berlin, Germany, 2014 ©

Michele Gazzola ©, 5 June 2014.

Provisional draft
Forthcoming in “Materialoj de la 67-a sesio de la Internacia Kongresa Universitato”,
Buenos Aires, Argentina, 26 July – 2 August 2014

Comments welcome

www.michelegazzola.com

¹ Institut für Finanzwissenschaft, Humboldt-Universität zu Berlin, Germany.

Resumo

Ĝenerale homoj ne tre konscias pri malegaleco en la lingva kampo, kio tamen abundas. Pensu ekzemple pri minoritatlingvanoj, kiuj ne povas aŭ rajtas uzi sian lingvon en lernejo aŭ en la laborejo; enmigrintoj, kiuj pro lingvaj kialoj malfacile eniras novan socion kaj tie trovas laboron; homoj, kiuj rajtus agi en internacia organizo kie tamen oni postulas denaskan konon de la angla aŭ franca; lernantoj, kiuj ŝatus studi per sia gepatra lingvo, sed tamen devas lerni per lingvo kiun ili ne bone komprenas. Sekve, protektado kaj flegado de lingvoj gravas ne nur kulture. Ĝi gravas antaŭ ĉio praktike, politike kaj ekonomie: temas pri gardi la konkretajn interesojn de la individuoj en la socia, politika kaj ekonomia vivo.

Ĉiuj konsentas, ke en iaj cirkonstancoj uzi ĉiujn lingvojn ne eblas pro praktikaj kialoj, kaj limigo de la uzataj lingvoj foje necesas. Tamen, se en iuj kuntekstoĵ oni akceptas limigon pri uzado de la lingvoj, necesas do enkonduki la principon, ke, al privilegio de iu lingvo kompare al la ceteraj, respondu specifaj kaj precizaj kompensoj (ekzemple, financaj transigoj) favore al la parolantoj de la lingvoj ekskluditaj. Tio estas ĝenerale la principo de lingva justeco kiel aparta formo de socia distribua justeco, kiun elstara esperantista eksprofesoro, nome Jonathan Pool, proponis jam en la 1990aj jaroj. Novaj interpretoj de lingva justeco aldoniĝis en la 2000aj jaroj. La debato iĝas pli kaj pli intensa sed samtempe pli kaj pli konfuza.

Kvankam evidentiĝas, ke ĝenerale lingva justeco kongruas kun la modernaj valoroj de libereco kaj egaleco, oni ankoraŭ relative malmulte scias pri ili. Unu el la kialoj de tiu miskono estas ĝuste, ke ekzistas pluraj kaj foje kontraŭdiraj difinoj de ĝi. Dua kialo estas, ke la koncepto de lingva justeco ankoraŭ ne estas mezurebla. Tiu estas verŝajne la plej grava problemo hodiaŭ, ĉar se oni ne povas taksi lingvajn politikojn en iu difinita lando aŭ regiono laŭ la principo de lingva justeco, oni ne povas plibonigi la lingvajn politikojn mem kaj la sekve la vivkondiĉojn de la homoj.

La prezento celas precize aliri tiun ĉi problemon. Unue, oni prezentos kaj diskutos la rezultojn de la nuntempa debato pri lingva justeco en la akademia mondo. Due, oni esploros, kiujn trajtojn devus havi aplikebla difino kiu taŭgas por empiria taksado de lingvaj politikoj. Tio signifas, interalie, pripensi kelkajn indikilojn pere de kiuj eblas taksi aŭ mezuri lingvan justecon en iu lando aŭ regiono. Trie, oni proponos unu ekzemplon de taksado de lingva justeco en Eŭropo, baze de statistika datumbazo liverita de Eurostat, la Eŭropinia instituto pri statistiko.

Enkonduko

Oni devas konstati, ke ĉiu homo havas almenaŭ unu lingvon, kiu estas ĝenerale nomata gepatra, kaj ke ĝi estas donita kaj ne elektita, ĉar ĝin transdonas gepatroj aŭ / kaj la medio. Ĝi estas do atribuaĵo de ĉiu persono, kvazaŭ kiel haŭtkoloro aŭ sekso. Per lingvo homoj organizas sian penson, ĝin komunikas, interŝanĝas informojn, interagas, kaj aktivigas en la socio. Tial, la kapablo agadi per lingvo plene mastrata (kutime, ĝuste la gepatra lingvo) estas antaŭkondiĉo por aktive vivi en la socio kaj kapabli esti vera civitano, ekzemple kapabli studi, havi interhomajn kontaktojn, labori kaj sin defendi en tribunaloj.

Sekve, protektado kaj flegado de lingvoj gravas ne nur kulture. Ĝi gravas antaŭ ĉio praktike, politike kaj ekonomie: temas pri gardo de la konkretaj interesoj de la individuoj en la socia, politika kaj ekonomia vivo. Lasi, ke lingvo perdas funkciojn en la socio signifas fakte malriĉigi – ne nur kulture, sed ankaŭ materie – tiujn, kiuj ĝin parolas kiel gepatran lingvon, ĉar tio malpligrandigas iliajn konkretajn ŝancojn aktivadi tiulingve en la diversaj kadroj de la socia, politika kaj ekonomia vivo. Lingva diskriminacio signifas suferi pri la malavantaĝoj havi malegalecan pozicion koncerne aliron al kleriĝo, al justico kaj al la labor-merkato ĉar onia gepatra lingvo ne estas la reganta lingvo en la socio. En tiuj medioj, ricevi kiel la unuan iun lingvon anstataŭ alian neeviteble influas oniajn kapablojn aktivi en la socio, kaj la prospero-ŝancojn entute. Lingva diskriminacio, sekve, povas traduki sin en politikan kaj ekonomikan diskriminacion.

Estas certe dezirinde lerni kromajn lingvojn (ĉu fremdajn aŭ la lingvon de la majoritato en multlingva ŝtato), kaj fakte la ŝtato per edukado povas instrui al siaj civitanoj, enmigrintoj aŭ minoritatoj plurajn lingvojn, kiuj aldoniĝas al la denaska. Tamen lernado de aldona lingvo, ĝenerale, ne devus iĝi kruda preteksto por simple nei la bezonon esti edukita ankaŭ per sia denaska lingvo kaj por nei la eblon uzi ĝin en la socio. Ekzemple, instruado de la lingvo de la plejmulto al homoj kiuj parolas minoritatan lingvon, ne devus esti pretekston por nei al ili instruadon en sia denaska lingvo entute, asertante, ke la lingvo de la plejmulto “sufiĉas” por eviti diskriminacion.

Sekve, garantii la plej eble grandan eblecon uzadi onian gepatran lingvon en komunikado kun la ŝtata aparato aŭ kun publikaj organizaĵoj, tio konsistigas nepran kondiĉon por ke individuo povu efektive ĝui siajn homajn, politikajn kaj civitanajn rajtojn. Pro tio, defendo de la lingvaj rajtoj estas alia flanko de la defendo de la rajtoj de la homoj. La konstato, ke ĉiuj homoj havas gepatran lingvon, havas du gravajn implicojn. Unue, la organizaĵoj ne povas esti vere demokrataj se ili ne baziĝas sur komunikado inkluda, alirebla al ĉiuj civitanoj per sia unua lingvo. Lingva demokratio estas, do, fundamenta ero de demokratio mem (la koncepto de lingva demokratio estos pli detale klarigita ĉi sube). Kompreneble, ĉiuj konsentas, ke en iaj cirkonstancoj uzi ĉiujn lingvojn ne eblas pro praktikaj kialoj, kaj limigo de la uzataj lingvoj foje necesas. Tamen (kaj tiu ĉi estas la dua implico) se en iuj kuntekstoj oni akceptas limigon pri uzado de la lingvoj, necesas do enkonduki la principon, ke, al privilegio de iu lingvo kompare al la ceteraj, respondu specifaj kaj precizaj kompensoj (ekzemple, financaj transigoj) favore al la parolantoj de la lingvoj ekskluditaj. Tiu ĉi estas ĝenerale la plej simpla difino de lingva justeco kiel aparta formo de socia distribua justeco, kiun Pool proponis jam en la 1990 jaroj (Pool 1991). Ekzemple, la plejmulto povus pagi parton de la kostoj por instrui la lingvon de la plejmulto al la minoritatoj.

Kvankam ĝenerale evidentiĝas, ke la ideoj de lingvo-demokratio kaj lingva justeco kongruas kun la modernaj valoroj de libereco kaj egaleco, homoj ĝenerale ne tre konscias pri diskriminacio en la lingva kampo. La ekzemploj, tamen, abundas. Pensu pri minoritatlingvanoj, kiuj ne povas aŭ rajtas uzi sian lingvon en lernejo aŭ en la laborejo; enmigrintoj, kiuj pro lingvaj kialoj malfacile eniras novan socion kaj tie trovas laboron; homoj, kiuj rajtus agi en internacia organizo kie tamen oni postulas denaskan konon de la angla aŭ franca; lernantoj, kiuj ŝatus studi per sia gepatra lingvo, sed tamen ili devas lerni per lingvo, kiun ili ne bone komprenas.

Unu el la kialoj de tiu miskono verŝajne estas, ke la konceptoj “lingvo-demokratio” kaj “lingva justeco” ofte estas ne klare difinitaj, aŭ ekzistas kontraŭdiraj difinoj de ili. Ekzemple, la debato pri la koncepto de lingva justeco iĝis pli kaj pli intensa dum la lastaj jardekoj, sed samtempe pli kaj pli konfuza. Kompreneble, sen klara ideo pri tio, kion oni

devas subteni aŭ antaŭenpuŝi, estas malfacile subteni aŭ antaŭenpuŝi ĝin. Dua kialo (ligita al la unua) estas, ke la koncepto de lingva justeco estas ĝenerale teoria, kaj malofte oni provas taksi ĝin per mezureblaj metodoj. Se oni ne povas taksi lingvan justecon en iu difinita lando aŭ regiono, tamen, oni ne povas plibonigi la lingvajn politikojn kaj sekve la vivkondiĉojn de la homoj. Ne ekzistas hodiaŭ raporto aŭ studo pri la stato de lingva justeco en pluraj landoj, kvankam antaŭnedelonge kelkaj paŝoj al tiu celo estis faritaj,² same tiel kiel ekzistas komparaj raportoj pri la rezultoj de naciaj edukadaj sistemoj (ekz. la *Programme for International Student Assessment* – Programo por internacia taksado de studentoj “PISA” – fare de la Organizado por Ekonomia Kunlaborado kaj Evoluigo), aŭ pri la libereco de la gazetaro, pri diskriminacio kaj perforto kontraŭ virinoj, aŭ pri la stato de la poluado de medio. Tiuj raportoj foje estas utilaj, ĉar la gazetaro ofte mencias ilin, kaj pro tio ili povas havi efikon. Ekzemple, indikiloj de la programo PISA povas esti utilaj por proponi taŭgajn kaj konkretajn politikojn por plibonigi la edukad-sistemojn.

La celo de tiu ĉi artikolo estas enkonduki la leganton al la temo de lingva demokratio kaj lingva justeco, kaj doni unu konkretan ekzemplon. Unue, oni rapide prezentos resumon de la plej gravaj argumentoj de la nuntempa debato pri lingva demokratio kaj lingva justeco en la akademia mondo. Due, oni proponos ekzemplon de taksado de lingva justeco en Eŭropo, baze de statistika datumbazo liverita de Eurostat, la Eŭropunia instituto pri statistiko. Trie, oni rapide priskribos la ligojn inter la debato pri lingva justeco kaj la ideologio de la Esperanto-movado.

Lingva demokratio

Moderna demokratio baziĝas sur la kerna ideo, ke ĉiuj civitanoj en iu difinita ŝtato havas egalan balotrajton kaj similan efektivan rajton kandidati al elekteblaj postenoj. Sed demokratio ne estas simpla balota sistemo.³ Modernaj demokratioj baziĝas ankaŭ sur kelkaj kernaj ĝeneralaj principoj. Unue, egalaj rajtoj por ĉiuj homoj: t.e. leĝoj devas ne

² Internacia faka laborgrupo, kies kunordiganto estas la aŭtoro de tiu ĉi artikolo, estas nuntempe laboranta al la prilaboro de indikiloj por taksi lingvan justecon en pluraj landoj.

³ Por diskuto pri la koncepto de demokratio, vidu Schumpeter (2006 [1942]) kaj Dahl (1962).

diskriminacii (principe kaj praktike), kaj la ŝancoj en la socio devus esti similaj por ĉiu persono. Due, libereco de komunikado: t.e. ne estu limigoj je la povo de individuoj opinii, kritiki, konvinki aliajn ktp, kaj la ŝancoj kontribui al publikaj debatoj kaj diskutoj devus esti similaj por ĉiu persono. Trie, efika partopreno en decidoj: t.e. politika potenco ne kuŝu nur ĉe kelkaj homoj, kaj ĉiu persono havu realan povon influi la decidan procezon (ne nur per balotoj, sed ekzemple per asocia vivo aŭ lobiado), almenaŭ kiam temas pri decidoj, kiuj tuŝas la tutan socion aŭ tiun personon aparte.

Certe ne ekzistas socio nuntempe, kie tiuj idealoj plene realiĝis en ĉiuj detaloj. Estas pli facile realigi la “negativajn liberojn” (t.e. manko de diskriminacio, manko de komunikaj limigoj) ol la “pozitivajn” (t.e. egalaj ŝancoj), sed demokratio konsistas el senfina evolua procezo, kiu ĉiam enhavos konfliktojn, malkonsentojn, kaj malperfektaĵojn. En tiu kadro, la lingva aspekto de demokratio kiel pozitiva libereco iĝas aktuala kaj esplorinda, ĉar la kapableco agadi per lingvo en kiu oni sentas sin plej komforte (kutime, la denaska lingvo) estas antaŭkondiĉo por aktive vivi en la socio kaj por plibonigi siajn vivkondiĉoj.

Sekve, garantii la eblon uzadi sian “unuan lingvon” (kutime tiu estas la gepatra aŭ foje la ĉefa lingvo de edukado) en komunikado kun publikaj organizaĵoj estas nepre kondiĉo por ke individuo povu efektive ĝui siajn politikajn rajtojn kaj senbarile agadi en socio. Fakte, ŝtata aparato ne povas ne-komunikadi. Ŝtato povas esti neŭtrala koncerne religiojn, sed ĝi ne povas esti neŭtrala rilate al lingvoj (De Schutter 2007), ĉar ĝi nepre devas uzi almenaŭ unu lingvon por leĝaro, por funkciigi tribunalojn kaj amaskomunikilojn, aŭ provizi edukadon en lernejoj. Pro tio, demokratio (kiel supre difinita) necese dependas ankaŭ de la lingva politiko de la ŝtato. Alivorte dirite, lingva politiko necese influas la demokratecon de la ŝtato. Tiu estas kialo, kial lingva politiko aparte gravas: por esti plene demokrataj, publikaj organizaĵoj devus baziĝi sur komunikado inkluda, alirebla al ĉiuj civitanoj. Pro tio lingva demokratio estas fundamenta ero de demokratio kiel politika sistemo.

Lingva demokratio ne estas grava nur en la naciaj ŝtatoj, sed ankaŭ internacie, ekzemple en tiuj supranaciaj organizaĵoj kiel Eŭropa Unio (EU) kiuj estas oficiale multlingvaj. Kiel havi demokratian decidprocedon se la civitanoj ne povas facile kompreni la kandidatojn?

Kiel atendi, ke la civitanoj venos al saĝaj decidoj, se la informoj kaj ideoj venas al ili nur per lingvoj kiujn ili ne tre bene regas? Starigo de iu komuna lingva kadro kiu ebligas inkluzivan komunikadon estas esenca parto de la konstruado de la transnacia demokratio.

Lingva justeco⁴

Ekzistas pluraj fakaj tradicioj kiuj pritraktas la temon de lingva justeco. Pro limiteco de spaco, ni priskribos la esencajn trajtojn de du tradicioj, nome la filozofia kaj la ekonomika. Ene de la filozofia kampo, oni povas trovi du kontraŭstarantajn tradiciojn. La unuan oni povus nomi *egalec-liberalisma* tradicio. Laŭ la aŭtoroj kiuj apartenas al tiu ĉi grupo (ekz. Van Parijs 2011, Pogge 2003, Laitin and Reich 2003), en modernaj socioj ĉiuj civitanoj devas havi la samajn ŝancojn studadi, aliri al la labormerkato, kaj moviĝi libere en la lando. Tamen, tio estas ebla nur se socio havas komunan lingvon. Alivorte, laŭ tiuj aŭtoroj egaleco de ŝancoj, socia kaj geografia movebleco, nacia unueco kaj socia koheremo (t.e. interligiteco inter la sociaj grupoj) eblas nur se oni havas unu komunan lingvon. Ĝenerale tiu lingvo estas la lingvo de la plejmulto. Parolantoj de lingvaj minoritatoj, sekve, estas “lingvaj handikapuloj” al kiu oni devus instrui plej eble baldaŭ la regantan lingvon. Mondskale la handikapuloj estas la homoj kiuj ne parolas internaciajn lingvojn kiel ekzemple, la anglan, la hispanan, la rusan aŭ la francan. Ĉar lingvo, laŭ la aŭtoroj kiuj apartenas al tiu ĉi grupo, estas esence ilo por komuniki, egalec-liberalistoj kutime rekomendas lingvan homogenecon, kaj naci- kaj internaci-nivele.⁵

La duan filozofian tradicion oni povus nomi *multkultureca*, kvankam tiu ĉi etikedo ne nepre plaĉas al ĉiuj. Laŭ la aŭtoroj, kiu apartenas al tiu tradicio (ekz. Kymlicka 2001, Patten 2009, Peled 2010, May 2011),⁶ male, protekti lingvan diversecon kontribuas al justeco kaj libereco en la socio. Unue, malsameco de lingvoj kaj kulturoj ebligas al la

⁴ Parto de tiu ĉi sekcio baziĝas sur antaŭfina versio de la “Raporto pri lingva justeco”, skribita de D-ro Javier Alcalde por ESF (*Esperantic Studies Foundation*).

⁵ Laŭ kelkaj aŭtoroj, tamen, tio ne kuntrenas la konkludon, ke ĉiuj aliaj lingvoj devas entute malaperi; iu formo de protektado povas esti akceptebla.

⁶ Cetere, ne ĉiuj aŭtoroj, kiuj apartenas al tiu tradicio, estas filozofoj. Kelkaj estas socilingvistoj.

individuoj *elekti* sian plej ŝatatan kulturenan kuntekston (sen diverseco, elekto mem ne plu eblas, kaj ni ne plu estos liberaj elekti). Due, protekti lingvan diversecon kontribuas al justeco, ĉar ĉiuj lingvaj grupoj havas la saman homan kaj kulturenan dignon kaj indecon. La homoj ne estas unuopaj individuoj. Ili naskiĝas kaj kreskas en grupoj aŭ komunumoj. Sekve, ankaŭ la rajtoj de la komunumoj (ekz. uzi lingvon) gravas, precize ĉar la individuoj konstruas sian individuan identecon ankaŭ baze de la trajtoj de la grupo en kiu ili vivas aŭ el kiu ili venas. Ĉar grupa identeco gravas por individuoj, grupaj rajtoj devas esti protektataj precize nome de individuaj rajtoj. La rezulto de tiu ĉi filozofia vidpunkto estas, ke la membroj de malsamaj lingvaj grupoj devus havi la eblon evolui en la modernaj socioj pere de *sia* lingvo (ekzemple minoritata). Tio signifas havi la eblecon lerni, studi, sin defendi en tribunaloj pere de sia lingvo. Male, strebi al lingva homogeneco kaŭzas malegalecon kaj diskriminacion. Ĝenerale, multkultureca tradicio apogas protekadon kaj respekton de lingva diverseco, kaj do ili subtenas la uzon de pluraj lingvoj en la socio (ekzemple en edukado) kaj en la aparato de la ŝtato. Alivorte, ili subtenas multlingvecon.

La debato inter tiuj du tradicioj estas tre alloga kaj interesa, sed ankoraŭ ne produktis klarajn konkludojn. Plue, ĝi estas ofte tre teoria, kaj mankas praktikaj iloj por taksu kaj kompari lingvajn politikojn. Krom la du filozofiaj tradicioj, ekzistas almenaŭ plua interpreto de la koncepto de lingva justeco, kiun oni povas nomi *ekonomika* (Pool 1991, Grin and Gazzola 2013, Gazzola 2014a). Laŭ tiu vidpunkto justeco estas ĉefe *kriterio* por taksu politikojn. Taksu justecon de lingvaj politikoj (aŭ “lingvan justecon”) signifas identigi tiujn kiuj gajnas kaj tiujn kiuj perdas kiam lingva politiko *A* estas preferata al lingva politiko *B* (aŭ tiujn kiuj gajnas pli kaj tiujn kiuj malpli). Tio signifas taksu la *distribuon* de la avantaĝoj, de la malavantaĝoj kaj de la kostoj de alternativaj lingvaj politikoj inter homoj, kaj pli precize inter homoj kiuj apartenas al malsamaj lingvaj grupoj. Kostoj povas esti monaj (ekzemple, kostoj por lerni novan lingvon), sed ankaŭ psiĥaj (estigataj de statusmalaltigo de la ceteraj lingvoj kaj de nememfido sin esprimi fremdlingve). Plue, taksu lingvan justecon signifas taksu ĉu la perdantoj ricevas kompensojn, kaj se jes, ĉu ili estas sufiĉaj (t.e. ĉu ili taŭgas por kompensi la malavantaĝojn).

La rezulto de la analizo, ĝenerale, ne estas etikaj rekomendoj. Tamen, taksado de lingva justeco el la ekonomika vidpunkto estas utila, ĉar ĝi liveras mezureblajn informojn pri la konsekvencoj de lingva politiko, kaj tio siavice, povas kontribui al la filozofia debato pri ilia etika taŭgeco. La ĉefa avantaĝo de la ekonomika aliro al lingva justeco estas, ke ĝi estas pli facile empirie aplikebla. La venonta paragrafo donos ekzemplon de tiu taksado.

Efikeco kaj justeco de lingvo-politiko en Eŭropo

Ni ne havas sufiĉe da spaco ĉi tie por detale priskribi la lingvan politikon de EU (vidu, inter aliaj, Phillipson 2004, Grin 2005). Sufiĉas memori, ke post la eniro de Kroatio en EU en la jaro 2014, EU havas 28 membroŝtatojn kaj 24 oficialajn kaj laborlingvojn. EU elspezas ĉirkaŭ € 1,1 miliardojn jare por tradukado kaj interpretado. Kelkaj aŭtoroj opinias, ke tiu kosto estas neeltenebla. Sed efektive, ĝi ne estas tiom alta se oni komparas ĝi al aliaj grandunuoj. € 1,1 miliardoj estas 0,0085% de la Malneta Enlanda Produkto (MEP) de EU, 1% de la buĝeto de la organoj de EU, kaj € 2,2 pro eŭropa civitano (Gazzola kaj Grin 2013: 100). Oni certe ne povas serioze argumenti, ke tiuj kostoj estas neelteneblaj. Tamen, oni havas la rajton opinii, ke ili estas tro altaj aŭ tro malaltaj, sed tiu estas subjektiva juĝo.

La argumento pri la neelteneblaj kostoj de multlingveco, sekve, ne estas tiom konvinka. Ekzistas tamen aliaj argumentoj. Kelkaj aŭtoroj asertas, ke la komunikado de EU estus pli *efika*, se nur unu lingvo estus uzata (Van Parijs 2011, Cogo kaj Jenkins 2010, De Swaan 2001). Plue, ili aldonas, EU iĝus ankaŭ pli koherema kaj *justa*, ĉar lingva diverseco kuntrenas malkompreniĝon kaj sekve mankon de solidareco inter la popoloj. Ĝenerale, tiuj aŭtoroj rekomendas la anglan kiel nuran oficialan lingvon de EU, ne nur kiel internan laborlingvon, sed ankaŭ kiel lingvon por ekstera komuniko. Aliaj aŭtoroj rekomendas lingvon politikon kiu oficialigas nur tri lingvojn, nome, la anglan, la francan kaj la germanan (Fidrmuc and Ginsburgh 2007). Estas do necese taksi kiuj estus la konsekvencojn de tiu ŝanĝo de la lingva politiko de EU. Alivorte dirite, kiuj estu hodiaŭ la efikoj de malplialtiĝo de la nombro de la oficialaj lingvoj de EU? Ĉu la komunikado de EU iĝus vere pli *efika* kaj *justa* se oni uzus malpli da lingvoj?

Ni komencu analizi efikecon, kaj ni koncentriĝus sur ekstera komunikado de EU, t.e. la komunikado inter la organoj de EU kaj la ekstera mondo, ĉefe la loĝantaro. EU komunikas al la ekstera mondo per skribitaj dokumentoj kiel regularoj, retpaĝoj sed ankaŭ per “parolaj dokumentoj”, kiel ekzemple unu horo de debato en la Eŭropa Parlamento, kiun loĝantoj povas komforte spekti hejme per komputilo konektita al la interreto.

La datumoj montras, ke uzi nur unu lingvon aŭ tri lingvojn estus multe malpli efika ol uzi ĉiujn oficialajn lingvojn. Tabelo 1 montras la procenton de la plenkreskula loĝantaro en 24 Eŭropaj landoj,⁷ kiuj estus ekskluditaj de komunikado kun la organoj de EU se la nombro de oficialaj lingvoj iĝus unu aŭ tri, kaj tio pro la fakto ke ili ne komprenas tiujn lingvojn. Ni uzos la literon *E* por difini tiun procenton, kaj ni uzas ĝin kiel indikilon pri efikeco. Ju pli malalta *E*, desdo pli alta la efikeco de iu lingvo politiko. Eble ne ankoraŭ estas klara konsento inter fakuloj pri kio lingva justeco precise signifas, sed ŝajnas evidente al ĉiuj ke lingva ekskludado estas maljusteco, kiu povus havi negativajn konsekvencojn por eŭropa demokratio.

Tabelo 1 : Procento de la ekskludataj loĝantoj en EU laŭ lingva politiko (EU-24). Rezultoj en procento.

Lingva politiko	<i>E</i>
<i>Multlingveco (24 lingvoj)</i>	0
<i>Tri lingvoj</i>	28
<i>Nur angla</i>	49

Fonto: Gazzola (2014b)

Tabelo 1 montras, ke multlinveco estas klare la plej efika lingva politiko inter la tri prezentitaj eblecoj. Ekzemple, se la germana, la angla kaj la franca estus la nuraj oficialaj lingvoj de EU, 28% de la loĝantaro en la 24 studitaj landoj ne havus iun ajn aliron al la dokumentoj de EU ĉar ili komprenas neniun el tiuj tri lingvoj. Tio ne signifas,

⁷ Temas pri la 28 membroŝtatoj de EU, minus Irlando, Nederlando, Malto kaj Luksemburgio. Datumoj por tiuj membroŝtatoj malbonŝance ne haveblas. La datumoj, kiujn ni uzas en tiu ĉi artikolo estis publikigitaj de Eurostat en 2011, kaj ili koncernas loĝantojn en EU, kiuj havas inter 25 kaj 64 jarojn. Nia samplo enhavas pli ol 190'000 statistikajn observojn.

kompreneble, ke 72% de la loĝantaro flue parolas almenaŭ unu el la tri lingvoj, sed simple ili havas *almenaŭ* iom da kono de ĝi. Fakte, Eurostat prilaboris kvar nivelojn de kono de fremdaj lingvoj, pere de kiuj la individuoj de la samplo povis memtaksi siajn lingvajn konojn de fremdaj lingvoj. La niveloj estas:

- *Baza* (t.e. “mi povas kompreni nur kelkajn vortojn kaj frazojn”);
- *Akceptebla* (t.e. “mi povas kompreni kaj uzi la plej kutimajn ĉiutagajn esprimojn. Mi uzas la lingvon en rilato al konataj aferoj kaj situacioj”);
- *Bona* (t.e. “mi povas kompreni la esencon de klara lingvaĵon kaj skribi simplan tekston. Mi povas priskribi spertojn kaj eventojn”);
- *Tre bona* (t.e. “mi komprenas vastan aron de malfacilaj tekstoj kaj uzi flekseble la lingvon. Mi regas la lingvon preskaŭ entute”)

Ĝenerale, oni povas dubi, ke “baza”, “akceptebla” aŭ eĉ “bona” kono de fremda lingvo sufiĉas por kompreni sen tro da streĉo la enhavon de Eŭropunia komunikado. Fakte, la procento de la (potenciale) ekskluditaj loĝantoj grande kreskiĝas, se oni aplikas pli striktan difinon de lingva kono, t.e. esti denaskulo aŭ koni la lingvon “tre bone” (laŭ la difino ĉi supre). Ekzemple, Tabelo 1 montras, ke uzi nur la anglan ekskludus entute 49% de la eŭropa loĝantaro, sed tiu procento atingus 81% se oni difinas homon kiel ekskluditan se li aŭ ŝi ne estas denaskulo de la angla aŭ se li aŭ ŝi ne regas ĝin “tre bone”. Uzi nur la anglan, la francan kaj la germanan ekskludus entute 28% de la loĝantaro, sed tiu procento grimpus al 55% se aplikas nian strikan difino de lingva kono. Tiuj estas impresaj procentoj.

Tamen, en la venontaj paragrafoj de tiu ĉi artikolo ni uzos la simplan indikilon *E* por kalkuli la absolutan procenton de ekskludado, tio estas, la procento de la loĝantaro kiu ne konas (eĉ ne je “baza” nivelo) *iun ajn* el la oficialaj lingvoj difinitaj per lingvo politiko, ekzemple 24, 3 aŭ 1.⁸ La avantaĝo de tiu ĉi strategio estas, ke ĝi permesas al ni eviti la kritikon de tiuj, kiuj malfidas memtaksadon de la lingvaj konoj de la loĝantoj. Oni devas tamen atentigi la leganton, ke indikilo *E* donas nur partan bildon de la tuto, kaj ke la realaj procentoj de ekskludado estas verŝajne multe pli altaj ol tiuj, kiujn ni prezentos en la venontaj tabeloj.

⁸ Vidu Gazzola (2014b) por pli ampleksa analizo.

Tabelo 1 montras nur averaĝajn rezultojn por EU, sed grandaj diferencoj ekzistas inter la landoj, kiel montras Tabelo 2.

Tabelo 2 : Procento de la ekskludataj loĝantoj en EU laŭ lingva politiko kaj laŭ la lando (EU-24). Rezultoj en procento.

Lando	Nur angla	Tri lingvoj
Aŭstrio	32	0
Belgio	42	14
Bulgario	79	64
Britio	1	0
Cipro	17	16
Ĉeĥio	67	47
Danio	15	13
Estonio	54	46
Finlando	20	19
Francio	55	0
Germanio	43	1
Greko	54	52
Hispanio	67	58
Hungario	85	77
Italio	54	40
Kroatio	56	38
Latvio	59	48
Litovio	62	45
Pollando	75	62
Portugaliao	64	54
Romanio	81	74
Slovenio	40	23
Slovakio	70	49
Svedio	9	9
TOTALO	49	28

Fonto: Gazzola (2014b)

En kelkaj landoj pli ol tri kvaronoj de la loĝantaro estus entute ekskludita de la aliro al la oficialaj dokumentoj de EU aŭ al debatoj en la Eŭropunia parlamento (kiuj hodiaŭ estas facile alireblaj el la reto), se la angla estus la sola oficiala lingvo de EU. Unulingva aŭ trilingva lingva politiko, sekve, estus samtempe multe malpli efika ol la nuna multlingveca lingva politiko, kaj ĝi estigus gravajn malegalecojn inter la eŭropaj membroŝtatoj.

Klare, la procentoj montritaj en Tabelo 1 kaj Tabelo 2 prezentas la situacio en iu difinita historia momento, kaj ili povus malpligrandiĝi en la estonteco, ĉefe danke al instruado de fremdaj lingvoj en lernejoj. Tamen, instruado bezonas multe da tempo por esti vere efika, kaj esti devigata lerni fremdan lingvon ne estas sufiĉa kondiĉo por efektive lerni ĝin tre bone. Estas vere, ke la procento de la homoj kiuj havas almenaŭ bazan konon de la angla en Eŭropo estas pli alta ĉe la junaj generacioj. Sed la procento de la loĝantoj kiu havas denaskan aŭ tre bona konon de la angla estas averaĝe konstanta trans generacioj (Gazzola 2014b). Alivorte, la junuloj konas la anglan pli ofte ol la maljunuloj, sed averaĝe ne multe pli bone el la kvalita vidpunkto. La procento de la eŭropa loĝantaro kiu ne estas denaskulo de la angla aŭ ne regas tiun lingvon je tre bona nivelo estas ĉirkaŭ 80% en ĉiuj aĝgrupoj (Gazzola 2014b). Sekve, la bezono de tradukado kaj interpretado ne draste ŝanĝiĝos en la proksima estonteco.

Ni aliru nun la temon de lingva politiko kaj justeco en Eŭropo. Ĉu estas vere, kiel asertas kelkaj aŭtoroj, ke EU iĝus pli koherema kaj justa se ĝiaj organoj uzus nun unu (aŭ tri) oficiala(j)n lingvo(j)n? Pluraj homoj opinias, ke lingva diverseco kuntrenas malkompreniĝon inter la popoloj kaj sekve mankon de solidareco inter la homoj. La datumoj malkaŝas al ni, ke la malo veras. Por studi tion, oni analizas la *distribuon* de la indikilo *E* laŭ la nivelo de enspezaro kaj laŭ la nivelo de edukado atingita de la loĝantoj.

Tabelo 3 montras la distribuon de la procento de ekskludado *E* laŭ la kategorio de enspezaro de la eŭropaj loĝantoj. Oni disigas la loĝantaron laŭ kvin kategorioj aŭ klasoj. Ĉiu kategorio reprezentas 20% de la loĝantaro (en statistiko, oni uzas la vorton “kvintilo”). La unua klaso entenas la 20% de la loĝantaro kiu havas la relative pli malaltan enspezaron (por simpligi, temas pri la plej malriĉaj loĝantoj). La klaso numero 5 konsistas el la 20% de la loĝantaro kiu havas la relative pli altan enspezaron (por simpligi, temas pri la plej riĉaj loĝantoj).

Tabelo 3 : Procento de la ekskludataj loĝantoj en EU laŭ lingva politiko kaj laŭ la enspezara klaso (EU-23).⁹ Rezultoj en procento.

Kategorio	1	2	3	4	5
Lingva politiko					
<i>24 lingvoj</i>	1	0	0	0	0
<i>Tri lingvoj</i>	38	29	25	21	13
<i>Nur angla</i>	60	56	52	45	29

Fonto: Gazzola (2014b)

La rezultoj de la tabelo montras, ke se EU uzus nur unu oficialan lingvon aŭ nur tri oficialajn lingvojn, la procento de la loĝantoj, kiuj sekve estus ekskluditaj, estus pli alta en la klaso de la malriĉuloj ol en la klaso de la riĉuloj. Ekzemple, la procento de la eŭropa loĝantaro, kiu tute ne regas la anglan estas, respektive, 29% inter la riĉuloj kaj 60% inter la malriĉuloj. Tio signifas, ke se la angla estus la nura oficiala lingvo de EU, tiuj kiuj havos pli da problemoj aliri komunikadon kun EU estus ĝuste la malpli riĉaj loĝantoj.

Similan analizon prezentas Tabelo 4, kie oni montras la procenton de la loĝantaro, laŭ la nivelo de eduko atingita, kiu ne havus aliron al la dokumentoj de EU se ĝi ŝanĝus sian lingvan politikon.

Tabelo 4 : Procento de la ekskludataj loĝantoj en EU laŭ lingva politiko kaj laŭ nivelo de eduko (EU-24). Rezultoj en procento.

Nivelo de edukado	Baza	Malsupera meza	Supera meza	Post-meza	Tria grada
Lingva politiko					
<i>24 lingvoj</i>	1	1	0	0	0
<i>Tri lingvoj</i>	71	42	26	15	7
<i>Nur angla</i>	93	72	49	33	19

Fonto: Gazzola (2014b)

La nuna lingva politiko de EU permesas al ĉiuj eŭropaj loĝantoj havi aliron al la oficialaj dokumentoj de EU, kaj ĉiuj povas principe legi la dokumentojn de EU en 24 lingvoj. Tio okazas ĉar tiuj 24 lingvoj estas ĝenerale la gepatraj lingvoj de eŭropanoj, aŭ lingvoj pere de kiuj, entute aŭ parte, oni ricevas edukadon (tiu estas la kazo de minoritatoj; ekzemple

⁹ Mankas datumoj por Britio.

multaj eŭskoj lernas ankaŭ per la hispana lingvo). Tamen, se EU uzus nur unu oficialan lingvon aŭ nur tri oficialajn lingvojn, grava malegaleco aperos inter la eŭropaj loĝantoj, kiu rilatas al ilia nivelo de eduko. Havi aliron al la dokumentoj publikigitaj de EU estus averaĝe pli malfacile por la loĝantoj kiuj atingis malaltan aŭ mezan nivelon de eduko ol por tiuj, kiuj havas pli altan nivelon de eduko. Ekzemple, la procento de la eŭropa loĝantaro, kiu tute ne regas la anglan, la francan aŭ la germanan estas, respektive, 7% de la loĝantoj kiu havas superan nivelon de edukado, sed 26% de tiuj kiuj atingis superan meznivelan edukadon (tio estas, ĝenerale, nivelo kiun oni atingas je la fino de la deviga lernejo, pli malpli kiam oni estas 18 jaraĝa). Sekve, se la angla, la franca kaj la germana estus la nuraj oficialaj lingvoj de EU, tiuj kiuj havos pli da problemoj aliri komunikadon kun EU estus la malpli edukitaj loĝantoj. Memoru, ke la rezultoj en la tabeloj montras la procenton de loĝantoj kiu estus ekskluditaj el komunikado kun EU ĉar ili konas nenion oficialan lingvon *senkonsidere* la nivelon de ilia kono. Se oni difinas kiel “ne ekskluditan loĝanton” homon kiu estas denaskulo de unu oficiala lingvo aŭ homon kiuj parolas tre bone almenaŭ unu oficialan lingvon, la procentoj de ekskludado estos multe pli altaj.

La ĝenerala konkludo nature sekvas: hodiaŭ en EU multlingveca lingva politiko estas samtempe klare multe pli efika kaj pli egaleca ol unu- aŭ tri-lingva politiko. Multlingveco, sekve, havas apartan valoron por la plej malriĉaj kaj la malpli edukitaj loĝantoj. Iel oni povus konkludi, ke multlingveco kontribuas al socia justeco.

Lastaj rimarkoj kaj ligo al la agado de UEA

Oni povas konstati, ke la ideoj de la egalec-liberisma filozofia tradicio kaj de la multkultureca tradicio reeĥiĝas kaj reaperas en la debato ene de la Esperanto-movado, kaj ĉefe ene de la Universala Esperanto Asocio (UEA). Oni rimarkis, ke

en la komenca epoko de la lingvo Esperanto aperis unuavice kiel ilo por transiri lingvajn barojn, kiuj aspektis nesupereblaj. Apud tiu celo Zamenhof strebis al la unuigo de la homaro, kaj li ne vidis ion aparte

negativan en tio, se en fora estonteco naciaj lingvoj malaperus”
(Pietiläinen 2010: 781).

Ĝis la epoko de Lapenna, la esperantistoj rigardis plurlingvecon (aŭ plurlingvismon aŭ multlingvecon, ni uzas tiujn vortoj kiel sinonimojn) ĉefe kiel la mondan lingvan problemon, kiu kuntrenas altajn kostojn de tradukado kaj interpretado kaj lingvajn barilojn (Lapenna 1974).

La ideologia ŝanĝo komenciĝis en la 1970 jaroj, kiam pli kaj pli evidentiĝis, ke en la okcidenta mondo estis kreskanta la rolo de la angla lingvo kiel internacia komunikilo. La movado laŭgrade pli kaj pli interesiĝis al la mondaj lingvaj problemoj (pluralo) kaj pri la protektado de egaleco inter lingvoj, ĉefe minoritataj. Alivorte,

ne plu temis pri forigo de ‘la lingva problemo’ laŭ la stilo de Ivo Lapenna, sed pri forigo de lingva malegaleco kaj kontraŭstaro al la superrego de la grandaj naciaj lingvoj. Necesus reformi la tutan sistemon de lingva komunikado, doni pli da atento al minoritataj lingvoj kaj al diskriminacio sur ĉiu nivelo. Esperanto povintus venki nur en kondiĉoj, en kiuj la tuta lingva situacio de la mondo estus reformita (Pietiläinen 2010: 788).

La kristaliĝo de tiu idea fluo okazis dum la 1990 jaroj,

en la Manifesto de Prago, kiu klare difinas la lokon de la Esperanta movado ĉe la flanko de defendantoj de plurlingvismo kaj minoritataj lingvoj. Ne plu temis pri la altegaj kostoj de plurlingveco aŭ pri malbonaj rezultoj de lingvo-instruado (kiam temas pri naciaj lingvoj), sed pri la bezono konservi plurlingvecon kaj veran egalecon inter ĉiuj lingvoj” (Pietiläinen 2010: 788).

Dum tiuj jaroj esperantistoj ekkomencas uzi la vorton “lingva demokratio” (Fettes and Bolduc 1998). Evidentiĝas, ke parto de la esperantistaro laŭgrade distanciĝis de la

ideologio kiu apartenas al la egalec-liberisma tradicio kaj aliĝis al argumentoj, kiuj apartenas al la multkultureca tradicio. Tio ne signifas, tamen, ke la movado entute kaj kohere moviĝis al nova ideologio. Pluraj esperantistoj daŭre opinias, ke la homaro bezonas unu komunan lingvon, kaj ke plurlingveco estas problemo (Chiti-Batelli 2003). La debato estas aparte intensa en Eŭropo, kie kelkaj vidas Esperanton kiel taŭgan nuran oficialan lingvon de eble estonta Eŭropa federacio (Pagano 1997, Chiti-Batelli 2007). Apogi multlingvecon, laŭ tiuj aŭtoroj, signifas implicate favori la disvastigon kaj la hegemonion de la angla lingvo. Multlingveco, laŭ tiuj aŭtoroj, estas fiaskanta ĉar eŭropanoj ĉiukaze volas kaj bezonas havi unu komunan lingvon. Pli bone, laŭ tiuj aŭtoroj, strebi al komuna lingvo kiu permesus almenaŭ egalrajtan komunikadon, kaj Esperanto estas bona kandidato. La esperantista ideologio ankoraŭ ne trovis sintezon inter la du pensaj tradicioj, kaj la du argumentaroj ankoraŭ kunekzistas ene de la movado. Ŝajnas tamen, ke la multkultureca tradicio iĝis iel majoritata, almenaŭ en UEA. Ni devas rimarki, ke la du vidoj ne esence kontraŭdiras unu la alia. Esperanto povas esti ilo de lingvo politiko kies celo estas garantii samtempe respekton de lingva malsameco, kaj efikan kaj justan komunikadon. Uzo de Esperanto kiel punta lingvo en tradukado kaj interpretado kaj instruado de ĝi kiel propedeŭtika lingva lernilo estas trafaj ekzemploj.

La ideologia ŝanĝo de UEA evidentiĝas en la Strategia laborplano (2013-2017)¹⁰. Oni ne plu prezentu lingvan diversecon kiel problemon, kiu devas estis “racie” solvita pere de unu moderna lingvo, nome Esperanto, ĉar

la logiko de la moderno (en la praktiko, se ne en la teorio) kondukas ne al Esperanto, sed al mondo kie superregas unu industria kaj imperia lingvo (konkrete en nia epoko, la angla). La sama logiko subpremas kaj marĝenigas pli kaj pli da lingvoj relative malgrandaj, ĝis la prognozata malapero de 90% de la lingva diverseco sur nia planedo. Tial mondo ne bezonas Esperanton, nek bezonas ĝin estonte. Tial niaj argumentoj devas celi pli vasten. Se ni laboras por mondo, en kiu Esperanto trovos sian plenan disvolviĝon, ni devas ŝanĝi la

¹⁰ http://www.uea.org/pdf/Strategia_laborplano_de_UEA_2013-2017.pdf

pensadon de la homoj pri la mastrumado de lingva diverseco entute
(Fettes 2014: 68).

Oni rimarkas pluan evoluon kompare al la ideoj de la 1990 jaroj. Nun protekti plurlingvecon ne signifas nur protekti minoritatajn lingvojn, sed ĝenerale mastrumi laŭ nova stilo lingvan diversecon entute. Oni konstatas, ke hodiaŭ ankaŭ lingvoj kiel la franca, la itala aŭ la germana, kiuj estas lingvoj de la plejmulto en kelkaj ŝtatoj, iĝis minoritataj lingvoj en la tutmondiĝinta mondo kaj ili riskas malrapide perdi funkciojn en kelkaj gravaj kampoj, ekzemple, en la faka kaj scienca komunikado (Gazzola 2010), aŭ en internaciaj rilatoj. Alivorte dirite, iel jam montriĝas, kvankam la ideo ankoraŭ ne estas klara kaj evidenta, plua koncepta ŝanĝo. Oni ne strebu protekti egalecon inter lingvoj, *sed lingvan justecon inter la homoj*, kiuj tiujn lingvojn parolas. Egaleco ne signifas justeco. Kiel oni jam skribis en la ekkomenco, malegaleca situacio povues esti justa, se taŭgaj kompensoj estus pagitaj favore de la homoj en malfavora situacio. Ekzemploj estas monaj transdonoj aŭ, sub kelkaj kondiĉoj, pozitiva diskriminacio. Due, pli grave ol la lingvoj en si mem estas tio, kion la homoj povas fari en socio per tiuj lingvoj. Tio, kio estas taksinda estas la konsekvencoj de lingvaj politikoj sur la vivo de homoj. Oni insistu, ke ne gravas ĉu la lingvo estas minoritata aŭ ne.

La analizo de la Eŭropa situacio, kiun oni prezentis en tiu ĉi artikolo, montras, ke la esperantistaro havus bonajn argumentojn por defendi plurlingvecon. Subteni multlingvecon en Eŭropo, hodiaŭ, signifas elekti efikan lingvan politikon kiu favoras demokration, ĉar ĝi donas al ĉiuj loĝantoj la eblon partopreni en la politika agado de EU kaj kontroli ĝin. Uzi nur unu lingvon, nome la anglan, aŭ tri lingvojn, male, estus malefika kaj ĝi kreus gravan malegalecon inter la membroŝtatoj kaj inter la loĝantoj ene de la sama ŝtato. Tiu malegaleco estas verŝajne por la plejmulto malfacile akceptebla por du kialoj. Unue, oni povas eviti ĝin je la prezo de € 2,2 jare pro loĝanto. Due, ne ekzistas ankoraŭ iu ajn serioza propono por ekvilibrigi ĝin, ekzemple per kompenso al la perdontoj. Oni rimarku, ke tiuj-ĉi argumentoj ne baziĝas sur abstraktaj etikaj principoj, sed sur analizo de la efikoj de lingva politiko, t.e. sur la empiria studo de la efikeco de lingvaj politikoj kaj de lingva justeco.

Dankoj

La aŭtoro dankas la financan subtenon de la “Research Executive Agency-Plenuma Agentejo por Esploro” de EU (projekto PIEF-GA-2012-327225), de la “Center for Applied Statistics and Economics” de la universitato Humboldt de Berlino (C.A.S.E), kaj de la “Esperantic Studies Foundation” (ESF). Li volas ankaŭ kore danki Javier Alcalde, Mark Fettes, Sabine Fiedler, Carlo Minnaja kaj Bengt-Arne Wickström por ilia helpo.

Bibliografio

- Chiti-Batelli. 2003. "Can anything be done about the "glottophagy" of English?", *Language Problems & Language Planning*, 27 (2), pp. 137-153.
- Chiti-Batelli. 2007. *L'Europa intera parlerà solo inglese? Per un'interlinguistica "scientifica"*. Milano: Franco Angeli.
- Cogo, Alessia kaj Jennifer Jenkins. 2010. "English as a lingua franca in Europe. A mismatch between policy and practice", *European Journal of Language Policy*, 2 (2), pp. 271–294.
- Dahl, Robert A. 1962. *A Preface to Democratic Theory, Expanded Edition*. Ĉikago: The University of Chicago Press.
- De Schutter, Helder. 2007. "Language policy and political philosophy: On the emerging linguistic justice debate", *Language Problems & Language Planning*, 31 (1), pp. 1-23.
- De Swaan, Abram. 2001. *Words of the world. The global language system*. Kambriĝo (Britio): Polity Press.
- Fettes, Mark. 2014. "La daŭripova vojo", *Esperanto*, 107 (1278), pp. 68.
- Fettes, Mark kaj Suzanne Bolduc (eds.). 1998. *Al lingva demokratio / Towards Linguistic Democracy / Vers la démocratie linguistique*. Roterdamo: UEA.
- Fidrmuc, Jan kaj Victor Ginsburgh. 2007. "Languages in the European Union: The quest for equality and its cost", *European Economic Review*, 51, pp. 1351-1369.
- Gazzola, Michele. 2010. "Lingva diverseco kaj la internaciigo de la universitatoj en Eŭropo", en Blanke, Detlev kaj Ulrich Lins (red.) *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*, pp. 151-156. Roterdamo: UEA.

- Gazzola, Michele. 2014a. *The evaluation of language regimes. Theory and application to multilingual patent organisations*. Amsterdamo: John Benjamins.
- Gazzola, Michele. 2014b. "Partecipazione, esclusione linguistica e traduzione: Una valutazione del regime linguistico dell'Unione europea" *ELF Working Paper No. 12*. Ĝenevo: Observejo "ekonomiko lingvoj trejnado", Universitato de Ĝenevo.
- Gazzola, Michele kaj François Grin. 2013. "Is ELF more effective and fair than translation? An evaluation of the EU's multilingual regime", *International Journal of Applied Linguistics*, 23 (1), pp. 93-107.
- Grin, François. 2005. *Fremdlingvo-instruado kiel publika politiko*. Parizo: Alta Konsilio pri Taksado de la Instrusistemo. http://lingvo.org/grin/raporto_grin_eo.pdf.
- Grin, François kaj Michele Gazzola. 2013. "Assessing efficiency and fairness in multilingual communication: theory and application through indicators", en Berthoud, Anne-Claude, François Grin, kaj Georges Lüdi (red.) *Exploring the dynamics of multilingualism*, pp. 365–386. Amsterdamo: John Benjamins.
- Kymlicka, Will. 2001. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oksfordo: Oxford University Press.
- Laitin, David kaj Rob Reich. 2003. "A liberal Democratic Approach to Language Justice", en Kymlicka, Will kaj Alain Patten (red.) *Language Rights and Political Theory*, pp. 80-104. Oksfordo: Oxford University Press.
- Lapenna, Ivo. 1974. "La lingva problemo en internaciaj rilatoj", en Lapenna, Ivo, Ulrich Lins, kaj Tazio Carlevaro (red.) *Esperanto en perspektivo. Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo*, pp. 3-27. Roterdamo: UEA.
- May, Stephen. 2011. *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Londono: Routledge.
- Pagano, Giorgio. 1997. "Ni devas solvi la problemon antaŭ 2005", en Selten, Reinhard (red) *La kostoj de la eŭropa lingva (ne-)komunikado*, pp. vi-x. Romo: "Esperanto" Radikala Asocio.
- Patten, Alain. 2009. "Survey article: The justification of minority language rights", *Journal of Political Philosophy*, 17 (1), pp. 102-128.

- Peled, Yahel. 2010. *Linguistic Justice and Philosophical Empowerment: Two Justifications for a Plurilingual Theory of Democracy*. Oksfordo: Esplordisertaĵo. Universitato de Oksfordo.
- Phillipson, Robert. 2004. *Ĉu nur-angla Eŭropo? Defio al lingva politiko*. Roterdamo: UEA.
- Pietiläinen, Jukka. 2010. "Plurlingvismo kaj Esperanto. Ideologia ŝanĝiĝo en la Esperanta Movado", en Blanke, Detlev kaj Ulrich Lins (red) *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*, pp. 781-792. Roterdamo: UEA.
- Pogge, Thomas. 2003. "Accommodation Rights for Hispanics in the U.S.", en Kymlicka, Will kaj Alain Patten (red.) *Language Rights and Political Theory*, pp. 105-122. Oksfordo: Oxford University Press.
- Pool, Jonathan. 1991. "The official language problem", *American Political Science Review*, 25 (2), pp. 485 - 514.
- Schumpeter, Joseph. 2006 [1942]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Londono: Routledge.
- Van Parijs, Philippe. 2011. *Linguistic justice for Europe and for the World*. Oksfordo: Oxford University Press.